

**Срібняк Ігор Володимирович,
Срібняк Мілана Ігорівна**

«Змога пережити естетичну насолоду...» (діяльність театральних-мистецьких осередків у Калішському таборі інтернованих Військ УНР у Польщі, 1921–1923 рр.)*

У статті розкрито окремі аспекти діяльності театральних-мистецьких осередків у Калішському таборі інтернованих Військ УНР (Польща), які мали важливе значення для піднесення морального духу таборян, задовольняючи їхні ностальгічні почуття за власною домівкою та рідним краєм. Основним джерельним матеріалом при цьому є програмки різних мистецьких імпрез, які готувались самодіяльними колективами й представлялись увазі інтернованих вояків-українців у таборі Каліш та польській публіці.

Ключові слова: Калішський табір, театральні-мистецькі осередки, концерт, вечірка, театр, хор, програмка, інтерновані.

Срибняк И.В., Срибняк М.И.

**«Возможность пережить эстетическое наслаждение...» (деятельность театраль-
но-художественных коллективов в Калишском лагере интернированных Войск
УНР в Польше, 1921–1923 гг.)**

В статье раскрыты некоторые аспекты деятельности театральных-художественных коллективов в Калишском лагере интернированных Войск УНР (Польша), которые имели существенное значение для укрепления морального духа военнослужащих и членов их семей, удовлетворяя ностальгические чувства о своем доме и родном крае. Основным источником сведений являются программки разных художественных мероприятий, которые готовились самодіяльними коллективами и представлялись вниманию интернированных вое-нов-украинцев в Калишском лагере и польской публике.

Ключевые слова: Калишский лагерь, театральные-художественные коллективы, концерт, вечеринка, театр, хор, програмка, интернированные.

Ihor Sribnyak, Milana Sribniak

**“The Possibility to Outlive the Aesthetic Pleasure...” (the activity of theatrical and art
groups in Kalisz camp for the UNR interned army in Poland in 1921–1923)**

The article aims to research particular aspects of theatrical and art groups in Kalisz camp for the UNR interned army in Poland. They played the important role for a moral ascension of the camp prisoners who missed their homeland. The principal source materials are the programs of various art premieres, which were prepared by the amateur groups and presented for the Ukrainian interned soldiers in Kalisz camp as well as Polish audience.

Key words: concert, party, theatre, choir, program, interned, camp, Kalisz.

Обставини перебування у табо-
рах Польщі інтернованих вояків-українців
у 1921–1924 рр. останнім часом доволі активно
досліджувалися істориками Польщі та України.

Наслідком цієї плідної праці стала публікація
низки монографій зі стислими інформаціями
про Калішський табір окресленого часу [9; 6; 5;
3]. Ще одним перспективним напрямом істо-

* Цю статтю підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europu Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі. — *Авт.*

ричних досліджень у цій галузі є вивчення специфіки видання таборових часописів (у т. ч. і в Каліші), на шпальтах яких фіксувалася хроніка найважливіших подій з життя таборян [2; 11].

Дослідженню історії цього табору спеціально був присвячений науково-популярний нарис О. Колянчука, у якому автор побіжно зупинився на деяких аспектах культурно-освітньої та видавничої діяльності вояків-українців у Каліші, пунктирно окреслив роботу більшості творчих і громадських осередків українського вояцтва як під час інтернування, так і після створення тут Української станиці [3]. Однак при цьому дослідник майже не використовував архівних матеріалів, що значною мірою збіднило джерельну основу його наукової розвідки.

З огляду на це видається доцільним наново звернутись до вивчення історії згаданого табору і, зокрема, театраль-но-мистецької компоненти життя таборян, але вже на підставі вивчення архівних матеріалів. Отже, метою цієї статті є реконструкція мистецьких пошукувань таборян та з'ясування ступеня впливу таборових імпрез на моральний стан інтернованих вояків-українців у таборі Каліш.

Мілітарна поразка Армії УНР восени 1920 р. у двобой з більшовицькими військами призвела до її відступу на терени Польщі, після чого її особовий склад було інтерновано у таборах. У Каліші були розміщені 2-га Волинська та 3-тя Залізна стрілецькі дивізії Армії УНР. І вже на початку 1921 р. таборяни вжили всіх заходів для налагодження роботи театраль-но-мистецьких осередків — драматичних та музично-вокальних секцій (гуртків). Кожна дивізія мала власний культурно-освітній відділ, керівник якого персонально відповідав за стан цієї важливої сфери таборового життя, але разом з тим до цього завжди долучались дивізійні актори-аматори, хористи, музиканти, художники. Традиційно активною у всіх мистецьких заходах була участь дружин таборян, які разом зі своїми чоловіками та дітьми перебували у таборі, мешкаючи у т. зв. сімейних бараках.

Культурно-освітні відділи згадуваних дивізій майже з самого початку своєї діяльності намагалися координувати роботу, наслідком чого стало створення у Каліші об'єднаного таборового відділу, який мав у своєму складі й мистецьку секцію. Невдовзі зусиллями таборян був обладнаний великий зал для таборового театру, таким чином таборіві артисти отримали можливість розпочати підготовку до театральних вистав, і вже за короткий час 2–3 рази на тиждень у ньому почали ставитись п'єси українських драматургів та відбуватись концерти за участю хорів та музикантів. У кінці липня 1921 р. теа-

тральні гуртки Волинської та Залізної дивізій об'єднались у єдине Драматичне товариство ім. М. Садовського, що дало змогу вдосконалити мистецький рівень вистав. Загалом протягом 1921 р. таборіві актори-аматори підготували 25 вистав, деякі з них театр презентував і поза табором — у місті Каліш [6, 76–77].

Дуже активно проявили себе й хоріві колективи згадуваних з'єднань Армії УНР — старшинський хор Залізної (під управлінням сотника М. Кальмуцького) і збірний хор Волинської дивізій (диригент — сотник Ковган). Завдяки їхнім виступам у на загал безраднісному житті таборян були присутні моменти, які «відривали їх від безпорадної дійсності, давали змогу пережити естетичну насолоду». Про один з таких епізодів, коли у музичній залі м. Каліша 25 червня 1921 р. було організовано виступ хору 2-ої Волинської дивізії, повідомляв дивізійний тижневик волинців «Око». На цей час хор вже здобув собі популярність як серед таборян-українців, так і серед місцевих мешканців. Цьому хор мав завдячувати власному диригентові сотнику Ковгану, який «із нефахових співацьких сил витворив хор, який може сміливо виступати і перед широким світом».

Під час свого виступу хор «просто гіпнотизував слухачів, приковував до себе, уносив далеко на Україну, в царство блакитного неба», і слухачам хотілось, аби «співи хору тягнулися без кінця і тим би дали змогу хоча по часті відпочити стомленій душі». У цьому настрої дисонансом звучав соловий виступ одного з хористів російською мовою (програму концерту укладав не керівник хору, яка за цим самотнім винятком «була дуже добре уладжена і на цивільну публіку зробила дуже гарне враження»). Важливим було й те, що «з матеріального боку концерт теж пройшов з великим успіхом», що дало змогу хористам зібрати достатні матеріальні засоби для подальших виступів у інших польських містах [4, 17].

З самого початку свого перебування в таборі інтернованими проводилось святкування національних, дивізійних і полкових свят, влаштовувались вечірки, відзначались випуски старшинських та підстаршинських шкіл. Їх підготовка та співучасть у всіх цих імпрезах давала змогу таборянам, хоча б на короткий час, відволіктись від тяжкого повсякдення, відтворити частинку свого національного життя на чужині, що, своєю чергою, збільшувало запас їхніх душевних сил. Командування групи інтернованих Військ УНР у Каліші, розуміючи вагу та важливість реалізації культурно-мистецьких потреб інтернованих, завжди надавало їм у цьому всю можливу моральну і матеріально допомогу.

Але на відміну від 1921 р., коли вся культурно-освітня робота була підпорядкована справі підготовки до продовження збройної боротьби за звільнення України, у 1922–1923 рр. її акценти дещо змінились: основним чинником стала розрада інтернованих у невеселому таборовому житті та задоволення їхніх національних почувань. Вивчення змісту запрошень генералів Армії УНР В. Петріва й М. Шаповала дає змогу достатньо повно реконструювати культурно-мистецьке дозвілля інтернованих у таборі: це й відзначення роковин I Зимового походу Армії УНР (6 грудня 1921 р.); вечірка з нагоди випуску зі школи підстаршин 4-ої бригади «Сірожупанників» 2-ої Волинської стрілецької дивізії (8 грудня 1921 р.) (рис. 1, 1а); «Концерт-баль» з нагоди випуску молодих старшин «Юнацької Школи табору Каліш» (21 січня 1922 р.) (рис. 2, 2а); «Ялинку-баль» з нагоди випуску старшин-артилеристів за участю польського коменданта табору майора Камінського та генералів О. Удовиченка і О. Загородського (21 січня 1922 р.) [7, 6–12, 14; 8, 54, 62, 68].

У запрошеннях міститься важлива фактологічна інформація про змістове наповнення цих імпрез — переважна їх більшість відбувалася в таборовому театрі, маючи у своїй програмі хоріві та сольні співи, окремі музичні номери, декламації, танці; в антрактах у залі грав духовий оркестр. Уважне вивчення запрошень дає змогу персоналізувати таборових артистів та митців: зокрема, сотник Бабіченко диригував хором, М. Теліга грав на бандурі, сотник Залозний — на піаніно, лунали пісні у виконанні дружин інтернованих старшин (Осадча, Нікітіна, Лебедева та ін.) [7, 9].

Інколи жінки («Жіночий гурток» 3-ої дивізії) виявляли власну ініціативу, також організуючи вечірки. Одна з таких відбулась 4 лютого 1922 р., у її програмі була вистава опери на три дії «Запорожець за Дунаєм» (режисер Плевинський) і танці (диригент Парнасів) (рис. 3). Такі імпрези проводились і надалі, тим більше, що українські жіночі громади були створені при окремих частинах групи інтернованих Військ УНР у Каліші («родинна вечірка» від української жіночої громади при Спільній юнацькій школі) [7, 35] (рис. 4).

4–5 червня 1922 р. у Каліші відбулось дивізійне свято 3-ої дивізії, у програмі святкування — урочиста Служба Божа, «Парад війська 3-ої Залізної дивізії», олімпіада, театральна вистава; наступного дня — «Козачі забави» і театральна вистава для козаків (перший день). На третій день у рамках свята відбулись «вільні рухи» вояків 3-го кінного полку, фехтування, «машинова гімнастика», легка атлетика («ви-

киди ядра», «скоки вдвох і вгору», кидання диска, біг на 100 метрів) — все силами членів дивізійного спортивного товариства «Сокіл». Група спортсменів-важковаговиків під проводом Симаковича представила «вправи з вагою» і «боротьбу французьку». Після завершення виступів відбулось два матчі — волейбольний (між таборовими командами Калішу та Щепіорно) і футбольний (між таборовими командами Калішу і Стшалкова) [7, 15–16, 34–34а].

Спортивні заходи у таборі завжди підтримувались Калішським осередком YMCA (Young Men's Christian Association — Молодіжна християнська асоціація, благодійна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу інтернованим у таборах Польщі), у чому, зокрема, переконує «Програма вечірки», влаштованої спортивно-гімнастичним товариством «Сокіл» табору Каліш. Мистецька складова програми містила виступи хору Волинської дивізії, декламації, інструментальну й духову музику (у вечірці брав участь струнний оркестр YMCA під орудою сотника Солоняра), танці та «американські гри» (організатор — сотник Беляїв) [7, 38а].

Неодмінною складовою багатьох таборових свят та урочистостей були театральні вистави, які готувались членами Драматичного товариства ім. М. Садовського. Таборові актори-аматори виявляли особливу активність і вже 6 серпня 1922 р. відсвяткували свій славний ювілей — 100-й виступ на сцені. Досить часто ними готувались веселі одноактівки, оскільки інтерновані потребували насамперед позитивних емоцій. Крім того, майже завжди такі вистави мали своєрідне продовження, даючи змогу молодим людям спілкуватися далеко за північ. Як приклад, слід навести влаштування студентами табору Каліш «вистави-балу» (8 жовтня 1922 р.), до програми якої увійшли дві одноактівки «Які хорі, — такі доктори» А. Фредра і «Діти Музи» Павловського (режисер — сотник Горуневич), а також танці до п'ятої години ранку («конфетті, серпантини, летуча пошта і багато інших несподіванок»). Ця імпреза відбулась за сприяння комісара табору Щепанського (Szczepańskiego) і генерала О. Загородського [7, 21зв. — 22] (рис. 5).

У 1923 р. діяльність мистецьких осередків інтернованих (так само, як і раніше) була підпорядкована двом завданням — розрадити таборян, привнісши в їхнє життя дозу оптимізму та наснаги; а крім того — підтримати їхні національні почування та відданість ідеї визволення України. Першій меті слугував, зокрема, концерт 11 січня 1923 р., до програми якого входили: водевіль на одну дію «На межі» Левченка (артисти — Чернявський, Єрмолаїв, Віцке; артистки — Бегус, Розніченко, Рожнова та ін.), водевіль на

одну дію «Жінка з голосом» Товстоноса, «дивертисмент» декламування віршів Є. Маланюком, Сімянцевим, Дорошенком, Ключком, Волошиновим та ін. [7, 58].

Задля досягнення другої мети було, зокрема, проведено урочисте святкування 5-ої річниці проголошення самостійності УНР (22 січня 1923 р.). У програмі — національний гімн у виконанні хору («Української національної капели») під орудою сотника Д. Котка і духової оркестри, реферат «Проголошення Самостійности У.Н.Р. і боротьба за Українську Державність» (виголосив хорунжий Конопацький). Крім цього, хор також виконав кілька пісень на музику М. Лисенка і Ф. Колесси («Хор бранців», «В горах грім гуде», «Тим, що впали»). Таборове драматичне товариство підготувало виставу драми на чотири дії «Між двох сил» В. Вінниченка, в антрактах якої грала духова і струнна оркестри [7, 23] (рис. 6, ба).

З нагоди цього свята група українських митців-таборян (Крушинський, Є. Маланюк, Селегій, Зубенко і А. Коршнівський) опублікувала на сторінках новозаснованого місячника літератури, мистецтва й громадської думки «Веселка» (ч. 1) свій літературно-політичний маніфест, у якому, звертаючись до молодого покоління українців «в час примушеного мовчання гармат», визначала його нове завданням — творення національної культури, що тим самим дало б змогу «зміцнити сили Народу в його визвольних змаганнях. Тільки національна культура дає географічно-етнографічному тілу — душу й воно стає живою й непереможною Нацією» [2, 159–160].

У цьому зверненні засновники «Веселки» апелювали до всіх молодих українців, у якій би сфері національного мистецтва вони не працювали: «Вам, поети, малярі й музики, різьбарі й актори українські <...> історія наказує <...> словом, фарбою, лінією, жестом, звуками <...> ввести нашу національну культуру в перші шереги національних культур Європи, бо тільки національна українська культура поставить світ перед фактом: Самостійна Україна» [2, 159–160]. І як свідчить перебіг культурно-мистецького життя в таборі, цей заклик не залишився не почутим — таборяни стверджували своє національне «я» та формували у польського суспільства позитивне ставлення до українців.

Ще однією маніфестацією витривалості та вірності національним ідеалам стало урочисте святкування у таборі роковин народження та смерті Тараса Шевченка (10–11 березня 1923 р.). Програма вшанування пам'яті Кобзаря включала виконання національного гімну (Капела під орудою сотника Котка), реферат про Т. Шевченка (хорунжий Конопацький), де-

кламації творів Шевченка у виконанні старшин Армії УНР (полковник В. Євтимович) та дітей різних класів таборової гімназії ім. Т. Шевченка (Т. Білевич, М. Опаренко, К. Стецюренко), виконання творів «Розрита могила» і «Заповіт» (згадувана Капела). Крім того, Драматичним товариством Калішського табору була виставлена драма на три дії «Назар Стодоля» Т. Шевченка (режисер — Скворцов) [7, 63–64].

Не забували в таборі й про інтереси окремих категорій таборян, організовуючи благодійні вечірки на користь інвалідів та сухотників. Так, зокрема, такий захід відбувся 4 березня 1923 р. (на користь сухотників 3-ої Залізної дивізії) і включав, зокрема, реферат А. Коршнівського «Сухоти, яко соціальне зло», драматичний етюд на одну дію «Повинен» Черкасенка у виконанні артистів драматичної секції товариства «Веселка» (режисер — Горунович), концертний відділ у виконанні таборової капели під орудою Котка, танці. Почесними розпорядниками на ньому виступали комісар Калішської групи Щепанський і генерал-хорунжий П. Шандрук [7, 61–62].

Як і раніше, у таборі відзначалися й полкові свята, хоча інколи вони вже не мали мистецької компоненти. Так, зокрема, 29 січня 1923 р. річницю створення свого підрозділу святкували вояки Кінного імені гетьмана Івана Мазепи полку, обмежившись цього разу тільки святковим обідом [7, 32–32 зв] (рис. 7).

Зрештою у 1923 р. інтерновані все більше міркували над перспективами свого подальшого перебування у Польщі (чи виїзду до інших країн), тому в репертуарі таборового театру переважали побутові п'єси, але в кожному разі вони мали національний зміст і характер. На підтвердження цього доцільно згадати про «виставу-баль» (у двох частинах), яка відбулась 24 листопада 1923 р., що була улаштована заходами правління Всеукраїнської спілки військових інвалідів. Власне, вона складалась з двох частин — вистави комедії в трьох актах «Живі покійники» Лисенка-Конича (режисер — Касперт) та «Танців і забав» (сотник Ревученко), під час танців та антрактів грала «духова оркестра колійова» (очевидно, йшлося про виступ у таборі польських музикантів-залізничників. — Авт.). Про це опосередковано свідчить і двомовне (українською і польською) виконання програмки, що була виготовлена в таборі типографським способом у видавничстві «Чорномор» [7, 65–66].

У цей час таборяни вже навіть мали можливість вибирати між театральними трупами, бо у зв'язку з переведенням до Калішу кількох підрозділів інтернованої Армії УНР з інших таборів (і, зокрема, зі Стшалкова), тут виникло

ще одне драматичне товариство — «Об'єднання», керівником якого було обрано колишнього голову Драматичного товариства ім. М. Садовського — Гончаріва, а режисером — відомого таборового артиста М. Айдарова. Заходами нового мистецького гуртка було підготовлено кілька вистав («Чорт-Жінка», «Кавунія» І. Зубенка, «Побреженька» М. Айдарова, «Не ходи Грицю»), які за оцінкою журналу «Веселка» — «вдалися для молоді організації прекрасно» [1, 34].

Водночас продовжувалась діяльність Драматичного товариства ім. М. Садовського. Зокрема, 8 грудня 1923 р. У таборовому театрі Калішу була влаштована «вистава-баль», у програмі якої в першому відділенні були вистава опери на три дії «Наталка Полтавка» Котляревського (режисер Пухальський, задіяні шість осіб акторів), у другому — «танці, конфетти, серпантин, пошта і різні забави» (диригент — сотник Ревученко), під час танців та антрактів грала «симфонічна оркестра», діяв буфет [8, 59–60, 67–68] (рис. 8).

У таборі працювали й інші художні колективи — Товариство відродження українського танцю, організованого В. Авраменком з числа таборян. Діяла тут і мистецька школа, у якій навчалося кілька десятків обдарованих відповідним хистом вояків. Таким чином, різноманітність форм культурно-мистецької діяльності таборян дає змогу дійти висновку про те, що ця складова таборового повсякдення була доволі добре представлена в Каліші. Інтерновані мали можливість відвідувати вистави таборового театру та виступи хорових колективів, крім того, в та-

борі з різних нагод відбувалась значна кількість свят та урочистостей, участь в організації яких брали актори-аматори, співаки, музиканти — власне, всі, кому був притаманний мистецький хист і покликання до цього. З огляду на це вистави і хорові виступи мали різний формат — безоплатні, благодійні та зі сплатою вхідного квитка (у двох останніх випадках зібрані кошти передавались на визначену мету або йшли до каси Драматичного товариства ім. М. Садовського). Вхід на всі вечірки був вільний, але під час їх проведення могли організовуватись збори коштів на різні благодійні потреби.

Виступи таборових культурно-мистецьких колективів мали важливе значення для піднесення морального духу інтернованих, задовольняючи їхні ностальгічні почуття за власною домівкою та рідним краєм. Разом з тим таборові митці отримували в такий спосіб можливість для самореалізації та розвою своїх мистецьких здібностей. Важливим було й те, що всі без виключення театральні-концертні самодіяльні заходи були національними за змістом та духом і сприяли духовній консолідації українського вояцтва. Крім того, завдяки українській пісні, музиці, драматичному мистецтву серед польського суспільства закріплювалась позитивна візія про УНР та українців як про частину європейського політичного та національно-культурного простору. Найголовнішим у цьому процесі було те, що таборяни шукали і знаходили власне оригінальне вираження своїм мистецьким пошукуванням, роблячи в такий спосіб свій внесок у скарбницю української та європейської культури.

ДЖЕРЕЛА

1. Веселка. Місячник літератури, мистецтва й громадської думки. — Каліш, 1923. — Ч. 11–12. — Листопад — грудень. — С. 34.
2. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / О. Вішка. — Львів, 2002. — 479 с.
3. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр. / О. Колянчук. — Львів, 2000. — 276 с.
4. Концерт хору 2-ої Волинської дивізії // Око: літературний тижневик. — Каліш, 1921. — 3 липня. — Ч. 1. — С. 17.
5. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.) / М.І. Павленко. — К., 1999. — 352 с.
6. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.) / І. Срібняк. — Київ — Філадельфія, 1997. — 187 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3947. — Оп. 1. — Спр. 18.
8. ЦДАВО України. — Ф. 4007. — Оп. 1. — Спр. 17.
9. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924. — Toruń, 1997. — 209 s.
10. Kolańczuk A. Internowani żołnierze Armii UNR w Kaliszu 1920–1939. — Kalisz-Przemysł-Lwów, 1995 — 96 s.
11. Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939. — Toruń, 2001. — 324+38 s.

ПРОГРАМКИ І ЗАПРОШЕННЯ НА ВИСТАВИ, ТАНЦІ,
ВИСТУП ОРКЕСТРА КАЛІШСЬКОГО ТАБОРУ ЗА 1921–1923 рр.

Рис. 1, 1 а

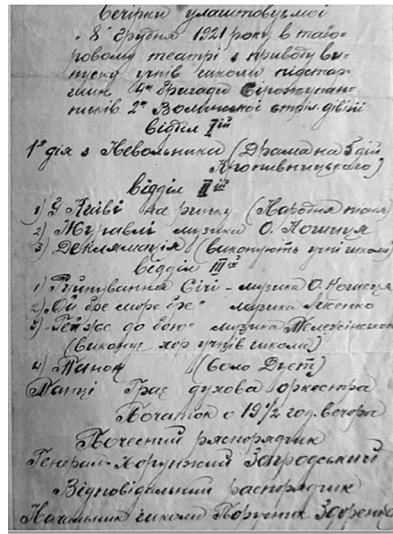

Рис. 2, 2 а

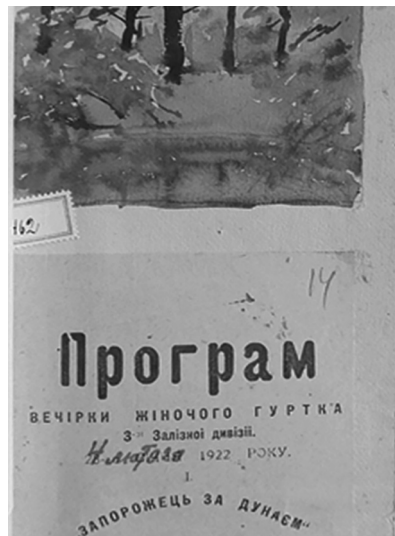
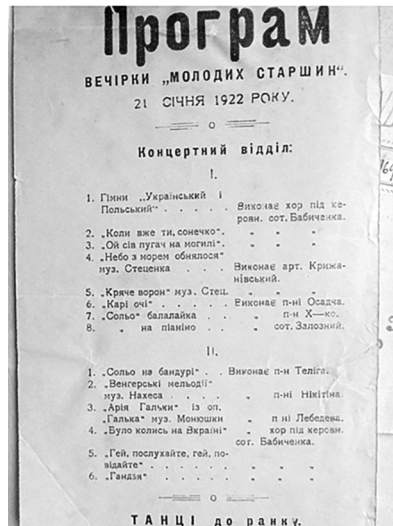

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

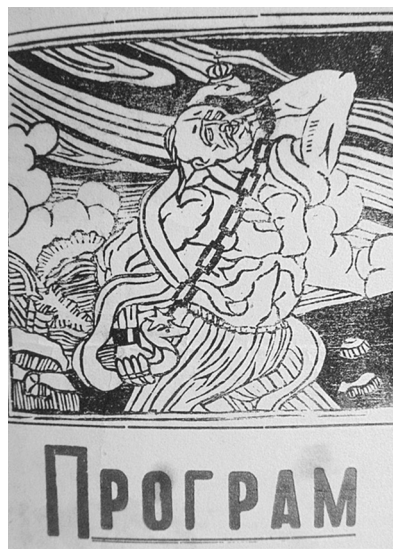

Рис. 6, 6а

Рис. 7

Рис. 8